

THE PROJECTION OF AGGRESSIVENESS AND VIOLENCE IN FOOTBALL

PRŮMĚTY AGRESIVITY A NÁSILÍ VE FOTBALU

Antonín Plachý

Univerzita Karlova Praha, Fakulta tělesné výchovy a sportu, Katedra základů kinantropologie a humanitních věd

ABSTRACT

This particular article confronts the matter of research and the scientists' opinion on aggressiveness and violence, which is obviously related to contemporary events in football. The author shows, to what extent the matter of genetically encoded aggressiveness is bound with the opinions on its social function and how this particular idea has transformed in the works of previous philosophers, scientists as well as contemporary authors. Here, it is obvious that facing the above outlined problem not only via introducing safety precautions (in the form of moral education based on the golden ethical rule) is necessary. Aggressiveness occurring in the terraces of football stadiums is a phenomenon tightly bound with the main stressor - i.e. the fast course of life, which always tends to grow even faster. A brief final insight into the world of rules and football refereeing leads us to believe that changes, starting with the introduction of video recording and ending with the needs of moral and psychological education of the referees, is necessary.

Key words: aggressiveness, genes, football, ethic, education

SOUHRN

Tato stať dává do souvislosti otázky výzkumu a názoru vědců na agresivitu a násilí se současným děním ve fotbalu. Autor ukazuje, jak se stýká otázka genetického zakódování agresivity a názorů na její sociální funkci a vývoj v pracích dřívějších filosofů, vědců i současných autorů. Je zde zřejmý poukaz na to, jak je nutné čelit tomuto problému jinak než bezpečnostními opatřeními a to v podobě etické výchovy postavené na zlatém pravidle etiky. Agresivita projevující se na hřišti i v hledišti fotbalových stadiónů je úzce související fenomén, který je podporován hlavním stresorem rychlého a stále se zrychlujícího běhu doby. Krátký závěrečný pohled do prostředí pravidel a rozhodčích fotbalu směřuje k domněnce o nutnosti změn počínaje zavedením videotechniky a konče potřebou etické a psychologické výchovy rozhodčích.

Klíčová slova: agresivita, geny, fotbal, etika, výchova

K agresivitě trochu obecněji . . .

Negativních sociálních jevů ve fotbale, ve sportu a ve společnosti obecně, lze pojmenovat více a nedá se hovořit pouze o agresivitě a jejích projevech, na které hlavně je ovšem tento článek zaměřen. Je zde například korupce, lhaní, předstírání, lhotejnost, nedostatek úcty k druhým i k sobě samému, nebo třeba i nuda. Nakonec lze snad vždy v kontextu společnosti mluvit o nějaké nedostatečnosti ve výchově, nebo o genetické

podmíněnosti jak ukazuje výzkum. Násilí je ovšem to v co nakonec často tyto jevy vyústí, když přesáhnou únosnou míru pro klidné řešení nějakého problému. Pro člověka je jakákoli forma projevu způsobem realizace osobnosti, ať už vycházející z vědomí, předvědomí či nevědomí, ale o roli vědomí a jeho kontextech se zde nebudu rozepisovat.

Násilná agrese je často i způsob zábavy, (zde tedy spíše predatorní než afektivní)¹ při které si

¹ Hlavní rozdíl nejjednoduššího biologického rozdělení agrese u zvířat na predatorní a afektivní je zvýšení aktivity sympatiku v afektivní reakci. U Predatorní - intraduhové - agrese k tomuto nedochází. Neuronální systémy, činnostně přisuzované oběma typům agrese je možné ovlivňovat odděleně a to jak farmakologicky, tak chirurgicky (Koukolík, 1995, 110).

agresor neuvědomuje možné přímé následky svých činů, natož nějaké širší souvislosti. Jsou ovšem jedinci, kteří se svou agresivitou (zde spíše afektivní) projevující se v násilných činech jak proti lidem tak proti majetku snaží zvládnout, ať už jako jednotlivci v každodenním životě, nebo institucionálně od výchovně vzdělávacích ústavů po lékařskou medikamentózní léčbu (viz. www.lf3.cuni.cz).

Agrese, ale třeba i lež která není plánovaná a vzniká pod emocionálním tlakem, je ukázkou jak je jedinec schopný rozumově hodnotit situaci a více či méně zvládat či podléhat emocím. Jak jsem řekl je to určitým obrazem způsobu hodnocení situací a v tomto slova smyslu i poukázáním na hodnoty, které jsou v jedinci zakořeněny. Zůstává otázkou nakolik je tento základ podmíněn vývojem druhu a nakolik výchovou jedince ve společnosti. To je již spor mezi genetickou výbavou lidstva i člověka jako individua a kulturou jako projevem rozumu, jímž se člověk nejviditelněji oddělil od ostatní přírody. Soubor genů a výchovy. Genetik Hamer přirovnává geny spíše k hudebnímu nástroji než k hotovému notovému záznamu (Hamer, 2003, 16).

Vývoj a cesta životem totiž přináší i strukturální změny mozku podobně jako těla. Tyto změny se týkají jak limbického systému jako centra emocí, tak i prefrontálních laloků kůry. (doposud určené jako hlavní centrum inteligence označované jako IQ i když nelze opět odhlédnout od celku mozku a člověka – to holón² - nejen jako složeniny částí - to pan) Spouštěcí i tlumící oblasti agresivity v mozku jsou rozsáhlé vzájemně propojené a nedokonalé známé neuronální sítě (Koukolík, 1995).

Kultura a výchova se tedy neukazují jako to co je ovládáno geny ani co geny ovládá. Je to prostě soubor a spolupráce principů, o kterých nevíme odkud pocházejí ani kam nás vedou a mohou dovést. Jsme v nejistotě, která sama o sobě je jedním z podkladů chování jež mnohdy vyústí v násilný čin. Sama agresivita jako fenomén je racionálně zdůvodňována tím, že její geny v nás zkrátka jsou, fungují a provázejí nás úspěšně evolucí (Dawkins, 1998, 319). Doktor Koukolík v tom vidí celé genetické dědictví dvou miliard let. (viz. Linka nedůvěry) Podobně americký psycholog Marsh (Dunning, 1999, 159), který se pokusil vyložit základ agresivity, v ní vidí ekvivalent zvířecích bojů a podporuje tak evoluční a ethologická vysvětlení Huxleye, nebo Lorenze, jež spojili agresivitu s ritualizací a viděli v ní adaptivní a kanalizační proces tlačенý přírodním výběrem. Lorenz dokonce viděl v kanalizačním efektu agresivity ve sportu krok k tomu, aby se lidstvo samo nezničilo, protože člověk moderní doby ztratil behaviorální mechanismy bránící mu zabít příslušníky vlastního druhu (Atkinson, 1995, 248).

Přestože výchozí pozice je dnes jiná než měl Lorenz, panuje shoda, že agresivita má svůj biologický (genetický) základ. Ten je položen do vývoje tak, že všechny druhy a jedinci se snaží přežít a z toho plyne potřeba odlišovat „my-oni, naše-cizí“, jak se o tom zmiňuje Zrzavý (Zrzavý, 2002, 81, 29-30). Přitom sklon jedince pocítovat svoje kolektivní já, svou ideologii, své náboženství, svou rasu, svůj národ atd. jako nadřazené „těm druhým“ se historicky zdá být přirozený pro svou všudypřítomnost. Pramení snad z hlubiny lidské psyché, možná ze snahy obsazovat cizí loviště a likvidovat nepřátelské kmeny protivně pouze tím, že nás, „lidi“, tyto „ne-lidé“ ohrožují již pouze svou existencí jako konkurenti v boji o přežití. (I přes pokroky genetického výzkumu v dešifrování lidského genomu je zřetelně vidět jeho složitá interpretace v běžném životě. Otázka kým je člověk je neustále řešena přímo i mimoděk v přenicích o potraty, sňatky homosexuálů, nebo třeba v souvislostech dopingů.)

Zrzavý k tomuto rozdělení na „my-cizí“ říká: „nenacházíme případy (nikoliv pouhé deklarace) univerzálního etického kódu, který by dovoloval stejné zacházení s našinci a s cizinci - ač jinak samozřejmě sami sebe za zastávce univerzální etiky považujeme (oni se vyznačují i tím, že pohrdají naší univerzální etikou, což není zrovna slabý důvod k eventuální genocidě). Podstatou genocidy je odmítnutí považovat cizince za člověka; a mnohé genocidy zahrnují i neschopnost či neochotu zneužívat cizince pro své zájmy“ (Zrzavý, 2002, 29-30).

V tomto smyslu narážíme samozřejmě opět na dualismus evolučního vývoje genu a kulturního uvědomění člověka jež se upravuje výchovou - kulturou. Jestliže si jako jednotlivec řeknu, že není třeba se chovat jakkoli slušně protože altruismus je jen jiná forma sobectví jak se o tom zmiňuje Dawkins, stal jsem se článkem řetězu jež vyznává neviditelnou ruku trhu a chová se podle vzoru, který ukazuje že s nepoctivostí nejdál dojdeš. Důvod - dělají to všichni, tak nemá cenu bojovat s větrnými mlýny (proč se znevýhodňovat). Tento pohled lze i otočit a posunout v tom smyslu, že i pouhá rezignace na boj s větrnými mlýny je přitakáním patologické agresivity.

Pro uchování života, klidu, síly, nebo-li zbavení se strachu „o potom“ se dere dopředu myšlenka zisku jako pojistky své síly. Zde má agresivita své nezastupitelné místo nazývané jako sebezprosažení, či asertivita. Stupňování této „přirozeně prospěšné agresivity“ zapříčiňuje pradávna potřeba „připravit se na zimu“. Být silný i napotom, nejlépe nejsilnější aby se mnou někdo jen tak nezatočil. Přitom vědomí musím holt někdy s někým zatočit já, (někoho podvést) získat a zvětšit tak svou sílu – peníze, majetek. . .

² to holón, to pan – označování již ve staré řecké filosofii, jako to co je apriori celistvé, nebo to co je složeno v celek

Zcela v duchu evoluce zvířat, kde se pak může jevit lidská morálka Nietzsche, jako slabost těch, kteří nedokáží být dravci. Rozhodnutí tedy spočívá v tom zda jsme evoluční dravci, nebo lidská společnost s ideály, které z nás dělají to výjimečné, byť by to byl pouze výjimečný druh. Ideál je ovšem také složitý pojem.

Ideál je něco k čemu se chceme blížit. Nelze ho dosáhnout, protože pak již není ideálem. Chceme-li se blížit k ideálu odbourání násilí ve společnosti, budeme využívat dostupné metody k dosažení cíle. Uvedu nejprve příklad jenž dobře ukazuje složitost využívání takových postupů. „Pokud bude existovat poptávka po terapii některých biologických neduhů, žádný zákaz ani seberiskantnějším terapeutickým pokusům v dlouhodobé perspektivě nezabrání. Neboť není kvalitativní rozdíl mezi "normální" touhou po zdraví a "patologickou" touhou po nesmrtnosti a dokonalosti. Neexistuje žádná ostrá hranice mezi "šílenými experimenty jak překonat vlastní tělo" a "konzervativním odstraňováním nedostatků". Jakmile jednou přistoupíme na to druhé, nemáme důvod vyhýbat se prvnímu. Má se slepému navrátit zrak na 50 %, nebo na 100 %? Ale proč ne třeba na 115 %, aby viděl lépe než před nehodou? A kdo by nechtěl prodloužit lidský život nebo například zvýšit kapacitu vlastní paměti“? (Petrů, 2002, 25-29).

V tomto smyslu by šlo snad i genově upravovat tendence k násilnému chování a v extrému odbourat agresivitu vůbec a upravovat člověka k obrazu... koho? Boha, nebo k obrazu člověka jak si ho člověk představuje v poslušnosti nenemocný... upgradovaný... hominid se všemi funkcemi perfektně vyladěnými? Použijme trochu sci-fi. Trestem proti nějakému prohřešku by pak mohlo být odebrání nějakých funkcí – robotizace, třeba jen na určitý čas. A nemuselo by se jen trestat, vždyť pro některé lidi a profese by mohly být některé funkce na překážku. Třeba strach, nebo soucit. Proč tedy tyto funkce neodstranit. Není to ovšem tak jednoduché.

Bývalý ředitel Ústavu molekulární genetiky Akademie věd ČR Václav Pačes k tomu říká: „Geny jsou základem osobnosti, ale plnohodnotná osobnost se vytvoří až výchovou, vzděláním, zkušenostmi, příležitostmi apod. Většinu našich vlastností stejně jako i náš vzhled ale geny ovlivňují - o tom nelze pochybovat. Projevy osobnosti jsou však zpravidla určeny ne jedním, ale skupinou genů a důležitá je jejich souhra. Zdá se, že právě tato souhra, spíše než nějaké geny navíc, odlišuje třeba člověka od lidoopů. Proto výměnou nebo úpravou jednotlivých genů budeme snad moci měnit vlastnosti organismu, ale jen velmi omezeně“.

Oproti všem nejistotám a varovným signálům světoznámý fyzik Stephen Hawking koncem roku 2003 vyzval společnost ke genetickým úpravám člověka. Brzy prý budou možné, respektive nutné. Máme-li prý obstát v soutěži s umělou inteligencí, nic jiného nezbyvá... Profesor Pačes na to odpovídá: „Co je v tomhle případě brzy? Desetiletí? Století? Snad by se mohlo někdy v budoucnu podařit zlepšit geny pro inteligenci, eliminovat geny pro agresivitu a podobně. Ale než by se takové změny rozšířily natolik, aby to ovlivnilo celé lidstvo, uplynulo by několik set nebo snad tisíce let“ (Zvelebil, Pačes, 2000).

To jsou otázky, které mohou zanedlouho být realitou. Varování o nutnosti se na všechna možná úskalí invazivního genetického ovlivňování člověka se ozývají z různých stran (Satava, 2003, 246-257), ale k tomu aby byly co nejlépe ochráněny před zneužitím je kromě postsituačních zákonů jediná možnost. Výchova. Etická výchova v duchu zlatého pravidla lidství³, které je mechanismu dnešního světa pouhým možným ideálem. Cestu k tomuto ideálu je však nutno zvlnit do podoby mravního imperativu (viz. Kant, 1994), protože nejsme schopni se dohodnout na ničem co by lépe charakterizovalo naše vědomosti o životě a našem postavení v něm. Výchova k tomu, že člověk „překonal“ biologickou evoluci přírodního výběru a nemůže se proto chovat jinak než altruisticky, byť by to bylo jen proto, že je pro něj výhodné, když se všichni chovají altruisticky. Možná se dostaneme k technologické podpoře altruistických genů v každém zárodku člověka. Pak bude možná již etická výchova zbytečná. Výchova je, ale zatím jedinou možností ke zvlnění pravidel jež jsou dohodou jak žít pohromadě s jinými lidmi. Dohody je ale možné porušovat daleko snáze, pokud účta k nim není v základu osobnosti, ale je pouze jaksi vsunuta.

Freudova psychoanalytická teorie považuje agresí za pud a teorie sociálního učení za naučenou odpověď. Některé výzkumy potvrzují biologický základ agrese u zvířat a např. v souvislosti s testosteronem i u lidí (Dabbs, 1990, 209-211).

Agresí vyvolanou frustrací jako způsob chování lidí, kteří se naučili odpovídat agresivním chováním popisuje např. Bandura (Atkinson, 1995, 456). Tuto teorii potvrzují další studie (Atkinson, 1995, 451-462) a jsou stále vedeny diskuze o základu problému i o jeho různých průmětech, například ve sportu. (Tennenbaun, 1997, 146-150) V tomto stanovisku se hovoří o potřebě výchovy mladých sportovců k etickému chování ve sportovní činnosti. Podobná výzva k ovlivňování diváckého násilí vzešla již dříve od Generálního shromáždění Rady Evropy.

³ Toto pravidlo zní: „Nečiň druhým to co nechceš aby činili oni tobě“ a je základem usilování o tzv. „světový étos“. Pod stejnojmenným názvem vydal knihu německý teolog Hans Kung (2000)

Ve Štrasburgu byla v roce 1985 přijata Evropská úmluva k diváckému násilí a nevhodnému chování při sportovních utkáních, zvláště při fotbalových zápasech. V této úmluvě je řešena téměř pouze sportovní oblast, pouze v článku 3. v bodě 5. je uvedeno, že strany mají přijmout příslušná sociální a vzdělávací opatření, ale myslí tím hlavně média a vzdělávací a jiné kampaně. O prosazování etické výchovy ve školách jako instituci již prochází každý ve věku kdy se jeho osobnost utváří se v tomto prohlášení nehovoří. Ani Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení platný od 1.1.2001, který se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence, zřejmě není dostačující krok k nápravě prosazování etických hodnot ve školách a vůbec všech výchovně vzdělávacích zařízeních.

Směrem k agresivitě píše genetik Hamer, že: „Rozhodující je kombinace genů a prostředí, povahy a osobnosti . . . V žádné jiné oblasti lidského chování se povahové vlastnosti a výchova tak důkladně neprolínají jako zde“ (Hamer, 2003, 78). O souvislostech genů, chemismu mozkových neurotransmiterů, a hormonálním ovlivňování lidského vědomí i podvědomí nelze na základě výzkumů tvrdit zatím nic, co bychom mohly označit za hlavní příčinu agresivity. Nejasnosti ilustruje opět Hamer: „Jestliže je tedy nějaká souvislost mezi chromozomem Y a kriminalitou – a to je stále velká otázka – zdá se, že jde spíše o nepřímý vliv na inteligenci, než o přímý účinek na agresivitu a násilí. Patrně nejdůležitějším příspěvkem chromozomu Y ke vniku agrese je tvorba testosteronu, který činí z poloviny lidstva muže. Samice... včetně člověka mají, mají z genetického hlediska stejné vlohy k agresivitě jako samci. Jediné co jim chybí je testosteron. Jednoduché vysvětlení je..., že testosteron způsobuje agresivitu. Je to však podobné jako s tvrzením, že agresivitu způsobuje serotonin. Hladina serotoninu sice ovlivňuje chování, ale na druhou stranu se hladina serotoninu mění podle chování. Totéž platí pro testosteron“ (Hamer, 2003, 91-93).

O problém institucionalizování etické výchovy se v širším kontextu společnosti snaží Mezinárodní homeologické hnutí (IHI) postavené na spojení myšlenek - Via Lucis J.A. Komenského a jednotného jazyka - esperanto Ludvíka Lazara Zamenhova. Koncepce homeologie - universální základ etický a jazykový - vznikla v roce 1992 ve studii Cesta k Souladu (Karhan, 1992). Výzva k realizaci homeologie ve vyučování na základních školách byla přijata a potvrzena UNESCO, ale nebyla uskutečněna, přestože ve své

rezoluci z roku 1993 doporučila zavedení vyučování esperanta do škol a institucí. Osobně tyto myšlenky podporuji a i když nejsem přesvědčen o šanci esperanta coby celosvětového jazyka.

Nedávno zesnulý psycholog Matějček by k otázce institucionalizování etické výchovy mohl dodat vcelku známou a uznávanou myšlenku: „Mluvím o dětském věku. Ano, všechno, co z vývojové psychologie dnes víme, naznačuje, že klíčovým věkem pro takovéto zušlechťování a kultivování agresivity je věk předškolní, čili doba, kdy dítě za normálních okolností překračuje hranice bezpečí v rodinném společenství a vstupuje do společnosti druhých dětí. To je také doba, kdy se tvoří a rozvíjejí ony prosociální vlastnosti a postoje - souhra, součinnost a spolupráce, soucit a soustrast, ale také společná legrace, zábava a humor, sympatie a přátelství a vůbec schopnost něco s druhými sdílet. Že tohle všechno pokračuje i ve školním věku, je víceméně samozřejmé. A není pozdě ani ve věku mladistvém, ani v dospělosti - nikdy. To věděl už Jan Ámos Komenský - a dnešní psychologie to ví také, jenomže navíc tzv. vědecky. „. Ovšem rozhodujícím obdobím je a zůstává doba naší mateřské školy. Promeškáme-li toto období, je větší nebezpečí, že přirozená agresivita v dítěti se bude ubírat spíše oním "zlým" směrem.“ (Matějček, 2002).

A teď blíže ke sportu. . .

Sport byl a stále je ještě brán jako způsob výchovy ke ctnostem jako je statečnost, vytrvalost, zodpovědnost atd. Je pokládán také za prostor k „... uvolnění a ocenění agresivity v rámci předepsaných pravidel...“ (Hamer, 2003, 77). Nedomluví se ovšem o tom, že tyto ctnosti jsou uchopovány ve službách agresivity mířící k násilí, k níž vychovává dnešní společnost častěji a zřetelněji, než k jakési podpoře ideálů. Sport vychovává k agresivitě ze své podstaty soutěže, což je přirozené jako agresivita sama, ale opět pouze to co sami uznáváme jako hodnotu může a musí klást agresivitě směr uplatnění a hranice projevu. Hranice agresivity tedy spočívá v hodnotovém systému společnosti. Zde bych mohl opět odkázat na zlaté pravidlo etiky „Nečiň jiným to, co nechceš aby činili tobě“... ale dostát hodnotám pod tlakem úspěchu je nejen těžké, ale v současnosti snad i „nějak staromódní“. Člověk v současné společnosti, který je pod stálým tlakem informací o nutnosti vlastní úspěšnosti je frustrován ve větší míře než kdykoliv předtím. Na druhou stranu neustále vstřebávané informace o násilí již nemají tak šokující charakter, protože jsou od dětství tlumeny způsobem her a zábav v nichž se brutalita bez trestu zjevuje jaksi samozřejmě, mnohdy oslavována jako hrdinská. Tato suma všudypřítomného násilí a frustrace plynoucí z přeinformované společnosti

jakoby často přebíjela to co člověk, příroda a snad i něco jiného, vychoval jako nástroj přemýšlení – šedou kůru mozkovou- a sahá do podkorových center k hypotalamu ke genově zakódované agresi jenž byla pravděpodobně normálním způsobem odpovědi „temné“ minulosti. (S výzkumem vývoje člověka z dávné minulosti je to velice složité, jak na to poukazuje nedávná zpráva o objevu obtížně interpretovatelné genetické příbuznosti mezi současným Člověkem „rozumným“ a Člověkem Neandrtálským). Člověk se tak mnohem častěji dostává do stresové situace, kterou řeší podvědomou agresivitou, namísto uvažování. Sport k tomu přispívá nejen svou agresivní podstatou, ale i zvyšující se rychlostí, která je dalším významným stresorem. Není čas myslet.

Psycholog Martin Seligman z Pensylvánské university se domnívá, že „... v posledních třiceti letech jsme byly svědky neobyčejného rozšíření individualismu. Poklesla důvěra v náboženství a v pomoc společnosti a příbuzenstva. To s sebou přineslo ztrátu zdrojů psychické podpory, která by vás mohla v případě neúspěchu nebo selhání udržet nad vodou“(Goleman, 1997, 230). Je zde popsána i celosvětová studie na vzorku více než třiceti devíti tisíc lidí, která ukázala trend nástupu první deprese ve stále mladším věku. To, že deprese je stavem vedoucím k možné agresi jsem se již zmínil a souvisí to i s možností strukturálních změn mozku i jeho chemismu a to hlavně u dětí. Jev rozšiřující se deprese může být v přímé úměře se stoupající mírou agresivity a násilí. Plánování násilí je už pouze patologickou formou danou již zmíněnými tlaky úspěchu a otupělostí ve vnímání násilí jako něčeho špatného.

Problém negativních sociálních jevů je široký stejně jako spektrum lidských emocí. Že nejde jen o projevy násilí ukazuje neustále sportovní dění na případech dopingů jako obyčejného podvodu, stejně jako Maradonovy „zlaté ruky“ jako obrovské lži. Nebo si připomeňme dlouho přetřásanou Ronaldovu simulaci na mistrovství světa 2002 ve fotbale , coby příkladu přetvářky a komentáře jeho spoluhráčů a trenérů v tom smyslu, že pro úspěch je každý prostředek dobrý. Tyto situace jsou příklady nejvyhrocenějších nenásilných jevů, které se ve sportu objevují a jsou formou extrémního jednání a názorů jež se stávají čím dál tím běžnějšími způsoby jednání a tím i „ a-socializačním“ mechanismem. Vede k tomu ovšem postupná cesta od podvůdků až k instrumentální agresi malých dětí, což je rodiči a trenéry často schvalováno, či přímo podněcováno. Pro potvrzení tohoto tvrzení stačí zajít na nějaké fotbalové utkání žáků. Taktika zacílená na vítězství je častou doménou výchovy mladých sportovců, ze kterých se pak stávají utilitaristé sportovci i diváci, pro které je takový výchovou zvnitřněný způsob jednání normální, i když jsou schopni ho rozpoznat a označit za nežádoucí (Slepičková, 1996, 44-46).

To ovšem samo o sobě nedokáže zabránit, aby se takto sami nechovali a nebyli lhostejní, či jen nestateční pokud se násilí netýká přímo jich (Stevenson, 2003, 24-27). K extrémistickým projevům násilného chování je potom již jen krok podpořený afektivní reakcí, často emocionálně vybuzenou davem.

V rozhovoru o extrémismu říká psycholog Hubálek (Hučín, Hubálek, 2000, 10-11). „Z podstaty této hostility vyplývá, že je nejpřitažlivější pro skupiny společensky nejméně úspěšných, agresivních a maximálně frustrovaných jedinců. I naši skinheadi jsou většinou nekvalifikovaní, často nezaměstnaní muži ve věku do dvaceti, pětadvaceti let, biologicky na vrcholu fyzických sil, frustrovaní ve všech potřebách, včetně sexuálních. Proto vytvářejí homogenní skupiny, které jim jsou v podstatě náhradním domovem a které jim pomáhají vytvořit silný pocit mužské sounáležitosti. Uchylují se k prastarým archetypům posilování stádní identity, včetně uniformity polovojenského oblečení i účesů, vysokých bot a zbraní, dupání a sborového křiku. Sami to formulují slovy „jít dělat bordel.“ Takové skupiny bývají homofilní, jsou reakcí na zraněný mužský narcismus, ženy v nich většinou nemají co pohledávat, s odůvodněním, že jsou slabé.“

To, že se ženy zúčastňují násilných akcí méně než muži by také mohlo vypovídat o opodstatněnosti biologické podmíněnosti agresivity. Na druhou stranu vidíme, že jestliže je žena ve sportovním odvětví (i jiném) úspěšná, je to často proto, že se její projev přibližuje mužskému způsobu provedení a chování. Měli bychom však zřejmě mluvit o ideálním způsobu vedení. Menší hodnotu cíle ve srovnání s etickými zásadami u žen potvrzuje např. studie Kavussanu a Robertse, ve které u basketbalistů a košíkářek zjišťovali orientaci na zmíněné cíle. Zároveň také výzkum naznačil nepřímou úměru úrovně morální funkcí oproti orientaci na ego, stoupající výšku soutěže a spojení s kontaktními hrami (Kavussanu, Roberts, 2001, 37-54). Nehovoří se zde však o tom jaké hodnoty ti co hrají nízké soutěže, tedy spíše pro zábavu, jsou schopni vyznávat v zaměstnání, kterým si zajišťují obživu. Obě tyto hypotézy potvrzují i moje zkušenosti jako hráče a trenéra kopané, tak i hráče a trenéra odbíjené, ačkoli musím podotknout, že tyto trendy chování a hodnocení je velice obtížné generalizovat a vždy je třeba počítat s výjimkami osobností i situačním kontextem.

Kerrova psychologická teorie chuligánství (Dunning, 1999, 142) zase ukazuje, že agresivního chování, přímého i nepřímého, se při sportovním fandění dopouštějí ve skupinách s muži i ženy, pro potěšení a vzrušení, kterému je základem porušení pravidel. Tuto (jakož i další teorie chuligánství : Armstrong-Harisovo antropologické vysvětlení, Taylor-Clarkovu teorii založenou na marxismu a Marshovu etnologickou teorii) teorii kritizuje

Dunning ve smyslu nedostatečné podloženosti a domnívá se že je to spíše Kerrův osobní názor. Kerr pro změnu v podobném duchu polemizuje se stanoviskem ISSP.⁴ (International Social Survey Programme) (Kerr, 2002, 68-78). Další výzkumy, které se zabývají chováním fotbalových fanoušků publikoval např. např. (Baron, Russell & Arms, 1985 in Wann, Melnick, Russell a Pease, 2001) v souvislostech psychické labilita a ionizace vzduchu na stadionech, nebo Wanovy teorie ukazující jak do agresivity diváků vstupují jejich vnitřní osobnostní faktory jako je podpora sebevědomí či bio-sociálně podložená potřeba vyhledávání rizika (Wann, Melnick, Russel a Pease, 2001).

Jsou zde i nebezpečně optimistické teorie, kdy například Peitersen říká, že fotbalové chuligánství se stalo nemódním, doba jeho rozkvětu je pasé a fotbalové fandění se stalo spíše karnevalem masek a barev (Dunning, 1999, 134). S tím by se dalo ve světle posledních událostí v Itálii a jinde těžko souhlasit, i když je zřejmé, že se střídají období klidnější a divočejší. Fotbalový šampionát v Koreji a Japonsku bylo i přes svůj vandalsky zatížený počátek označeno jako vítězství přátelství a fair play v hledištích. Jistě k tomu přispěl i taktický krok FIFA ke spolupráci s UNICEF a třeba i vzájemné chování hráčů Koreje a Turecka během i po utkání. Šampionát v Německu proběhl také bez potíží i navzdory hrozbě teroristických útoků, ale zde je samozřejmě nutné vzít v úvahu německou organizační preciznost a pořádkumilovnost, která si s japonskou nezadá. Také je třeba si uvědomit, že na šampionáty nepřicestovali fanoušci z vrstev, ze kterých se nejvíce rekrutují chuligáni. Je ovšem nutné si také připomenout možné násilí zprostředkovaně vyvolané sportovními přenosy do celého světa, které může vždy rozjitřit i národnostní a rasové otázky a stát se tak základem i politických třenic. To, že fotbaloví diváci se navzdory rostoucímu počtu středo-a vysokoškolsky vzdělaných lidí stále ve většině rekrutují z méně vzdělaných vrstev (dříve to odpovídalo sociálně slabším) potvrzují i různé studie. (např. Duke, Crolley, 1996). Rozebírat zde tuto složitou a od celé společnosti neodtrhnutelnou situaci vzhledem k tématu nelze, ale to jak se otázka „fotbalového“ chuligánství stále vrací na program světového dění ukazuje mimo jiné současná situace v Itálii.

Rozhodčí a pravidla fotbalu...

Na závěr se chci zmínit o pozici rozhodčího ve fotbale, která podle mě nemá dostatečnou úroveň ve výběru rozhodčích, jejich vzdělávání ani dostatečně propracovaný a sjednocený systém výkladu pravidel. Technicky dokonalé záznamy, které již

dnes může vidět i divák na stadionu nejsou využívány vůbec a v tomto směru jakoby FIFA zaspala dobu a snažila se podporovat tradici v oblasti, kde je to na škodu.

Ke stupňování agresivity až k násilnému chování hráčů i diváků samozřejmě přispívá výkon rozhodčího nemalou měrou a to je třeba vzít v úvahu, že i v tom případě, kdyby rozhodoval naprosto spravedlivě, protože zkrátka operuje s lidskými emocemi. Výzkumy reakcí diváků na sportovní střetnutí (Slepička, 1990, 68-75) ukázali, že diváci oceňovali své rozladění a příčinu zloby, tedy potažmo násilností, z 16% jako špatné rozhodování rozhodčího, z 15% záluďnou hrou a z 9% nesporným chováním. To je 40% které může přímo ovlivňovat lepší výklad a použití pravidel. Zároveň například vysoké pozitivní ocenění technických kousků a pohybové ladnosti (v kopané 27%) napovídá tomu, že snaha udělat nějakou „finesu“ by měla být podporována. Programově tedy vyplývá větší podpora výchovy k tvořivosti na úkor taktické agresivity. Taktický faul = větší trest. Jestliže, jak uvádí Slepička (Slepička, 2000, 21) 66% trenérů mládeže oceňovalo taktický faul (hrubý zákrok) za vhodný a omluvitelný, troufám si na základě vlastní zkušenosti tvrdit, že v českém výkonnostním a profesionálním fotbale dospělých jsou tato procenta mnohem vyšší.

Taktizování nahrává nezázivnosti hry pro diváka – špatnou úroveň hry označovali jako příčinu rozladěnosti v 19% - a netrestání taktických faulů, podvodů, simulací... tedy přispívá i takto k možnému stupňování agresivity hry a v důsledku i násilí diváků. O výchovném působení vzorů ani nemluví. Nápodoba v jakékoli podobě patří s rostoucím věkem více a více těm, kteří nemají příliš pevně vystavěny vlastní názory, zkušenosti, postoje a jsou společensky nivelizovaní. Tací lidé pak i snadněji podléhají ideologiím a nedovedou je odlišit od idejí a ideálů. Zde se jasně ukazuje potřeba filosofické výchovy osobností. Výchovný účinek zvnitřněných pravidel je myslím zřetelný pro vývoj celé osobnosti a proto je třeba rozhodčí i trenéry připravovat tak, aby jim byla neustále zdůrazňována důležitost a výjimečnost výchovy k dodržování pravidel. Toto by v důsledku mělo vést k větší plynulosti hry (méně taktických faulů = více gólů = větší atraktivita hry) při zachování agresivního pojetí, které je v podstatě sportu. Přípravenost rozhodčích a zázemí pravidel je tedy také faktorem mluvícím pro snižování negativních sociálních jevů na hřišti, v hledišti i ve všedním životě společnosti a měla by se jí věnovat větší pozornost.

⁴ International Social Survey Programme ISSP je dlouhodobý mezinárodní výzkumný projekt.
http://www.biotrin.cz/czpages/issp_.htm

FIFA⁵ a všechny zastřešující organizace by tedy měly být ve svých postojích viděny nejen jako organizátoři v liberálním ekonomickém prostoru, ale také jako výkonní zastánci obecných hodnot, ve sportu již dávno nazývaných jako fair play.

Slepička říká: „Cílem působení na diváka v souvislosti se sociálními normami by mělo být přetvořit sociální normy platné pro chování v hledišti ve vnitřní činitele jeho osobnosti“. To je v podstatě stejný cíl, který sleduje požadavek zavedení filosofie – etiky do institucionální výuky od nejranějšího věku pro důležitost zvnitřnění etických norem, které se tak stávají samozřejmou povinností jenž již Kant viděl jako nejvyšší mravní hodnotu. Výzkumy srovnávající podíl genů a prostředí také hovoří o velkém podílu výchovy na tom jak se člověk projevuje a bude projevovat, přičemž Hamer tvrdí: „V dětství je nejdůležitějším faktorem prostředí, později jsou důležitější geny“ (Hamer, Copeland, 2003). Z toho lze zpětným pohledem vysledovat jak názory vědy v základních otázkách vycházejí z filosofie a nemohou jí tedy odsuzovat, či odstavovat na vedlejší kolej. Stejně tak filosofie musí brát v úvahu poznatky vědy a i na nich stavět způsob komunikace, který je schopna slyšet a přijmout i veřejnost.

V optimistickém pohledu, kdyby se povedlo společnost opravdu eticky lépe ovlivňovat a vychovávat díky různým způsobům a stupňům výchovy, zahlédneme další problémy jako je třeba již zmíněná potřeba vyhledávání rizika. Tu by však již bylo opět možno lépe řešit s opozicí ke statečnosti vedených lidí. Alespoň je třeba v to věřit a snažit se po té cestě kráčet

LITERATURA

ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., HOEKSA, S. N.(1995). *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing.

BANDURA, A. (1977). *Social foundation of thought and action: a social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Cesta k souladu. (1992). Mondpaca Esperantista Movado. Belgie-Herstal. Překlad Jaroslav Karhan.

DABBS, J. M., MORRIS, R.(1990). Testosterone, social class, and antisocial behavior in a sample of 4462 men. *Psychological science*, 1, ss. 209-211.

DAWKINS, R. (1998). *Sobecký gen*. Praha : MF.

DUNNING, E. (1999). *Sport matters*. London: Routledge.

DUKE, V., CROLLEY, L. (1996). *Football: Nationality and the State*. Longman, Harlow: England.

HAMER, D., COPELAND, P. (2003). *Geny a osobnost*. Praha: Portál. s.83.

HOŠEK, V. (1992). *Salutogeneze.. Tělesná výchova mládeže*, 58 (2), ss.1-3.

HUČÍN, J., HUBÁLEK, S.(2000). Pravda, která se zblázní, může být nebezpečná. *Psychologie dnes*, 6 (6), ss.10-11. www.studovna.cz/19-02-2002

KANT, I. (1944). *Kritika praktického rozumu*. Praha: Laichterova filosofická knihovna.

KAVUSSANU, M., ROBERTS, G. C. (2001). Moral functioning in sport: An achievement goal perspective. *Journal of sport & exercise psychology*, 23 (1), pp.37-54.

KERR, J. H. (2002). Issues in aggression and violence in sport. *Sport psychologist*, 16, (1), pp.68-78.

KOUKOLÍK, F. (1995). *Vybrané přednášky o vztahu mozku a chování*. Praha: Karolinum.

KUNG, H. (2000). Světový étos pro hospodářství a politiku. Praha: Vyšehrad.

MATĚJČEK, Z. (2002). *Proti „zlé“ agresivitě*. www.studovna.cz/13-03-2002.

Neklid a agresivita: diferenciální diagnostika a ovlivnění. (2003) www.lf3.cuni.cz

NIETZSCHE, F. (1992). *Radostná věda*. Praha: Československý spisovatel.

PETRŮ, M. (2002). Je třeba vylepšovat člověka? *Vesmír*, 81(1), ss.25-29.

SATAVA, R.M. (2003) Biomedical, Ethical, and Moral Issues Being Forced by Advanced Medical Technologies. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 147, (3), pp.246-257.

SLEPIČKA, P. (1990). *Sportovní diváctví*. Praha: Olympia.

SLEPIČKA, P. (2000). *Problematika dopingu*. Praha: Karolinum.

SLEPIČKOVÁ, I., SLEPIČKA, P.(1996). *Sport, tělesná výchova a projevy agresivity u mládeže*. TVSM, 62 (4), ss.44-46.

STEVENSON, B. (2003). Crime, Punishment, and Executions in the Twenty-first Century. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 147 (1), ss. 24-27.

TENNENBAUM, G., STEWART, E., SINGER, R. N., DUDA, J. (1997). Aggression and violence in sport: An ISSP position stand. *Journal of sports medicine and physical fitness*, 37 (2), pp.146-150.

⁵FIFA vydala svůj etický kodex (viz. Literatura) Hlavní zásady etického kodexu UEFA z roku 1996 a Etický kodex UEFA z roku 2005¹ je možné získat na Oddělení vzdělávání trenérů ČMFS, jehož je autor zaměstnancem

WANN, D. L., MELNICK, M.J., RUSSELL, G.W., PEASE, D.G. (2001). *Sport fans: The psychology and social impact of spectators*. Routledge: London.

ZRZAVÝ, J. (2002). Genocida a lidská přirozenost. In *Vesmír*, 81, (1), ss. 29-30.

ZVELEBIL, J., PAČES, V. (2000) *Liška, pablb, nebo pampeliška?* <http://www.Reflex.cz/18-07-2002>

[FIFA Code of Ethics](#),

<http://www.fifa.com/en/regulations/FIFAeth4122.11.00.html> ics/0, /10-12-2006

RADA EVROPY. (1985) *Evropská úmluva k diváckému násilí a nevhodnému chování při sportovních utkáních zvláště při fotbalových zápasech. Dokument 120*. Koordinační komise k problematice diváckého násilí a nevhodného chování při sportovních utkáních při MVČR.

Mgr. Antonín Plachý
Oddělení vzdělávání trenérů ČMFS
Diskařská 100, 160 17 Praha 6
e-mail: plachy@fotbal.cz